

ارزیابی وضعیت علمی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی مقطع کارشناسی ارشد در دانشگاه‌های تربیت مدرس، تهران و علوم پزشکی ایران در سال‌های ۱۳۶۵-۱۳۷۳*

طاهره علمی

دانشیار دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران

چکیده:

پژوهش حاضر به منظور ارزیابی وضعیت علمی (مدرسان، انتشارات و تجهیزات) رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی مقطع کارشناسی ارشد در دانشگاه‌های تربیت مدرس، تهران و علوم پزشکی ایران انجام و گردآوری اطلاعات از طریق دو نوع پرسشنامه صورت گرفته است: بدین منظور تعداد ۲۶ پرسشنامه بین مدرسان و تعداد ۳ پرسشنامه بین مدیران سه گروه آموزشی کتابداری توزیع شد. برای گردآوری اطلاعات در باره کتب و مقالاتی که تا پایان سال ۱۳۷۳ در زمینه کتابداری و اطلاع‌رسانی منتشر شده بود از فهرست‌های کتاب‌نامه کتابداری، مقاله‌نامه کتاب، کتابخانه، کتابداری و کتاب‌شناسی اطلاعات و ارتباطات استفاده شد.

- سوابق آموزشی مدرسان گروه‌های مورد بررسی نشان داد که بیش از ۵۰ درصد آنان

*. این مقاله از پژوهشی تحت عنوان "ارزشیابی وضعیت علمی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی در

مقطع کارشناسی ارشد در دانشگاه‌های تربیت مدرس، تهران و علوم پزشکی ایران" در شمار کارهای پژوهشی فرهنگستان علوم جمهوری اسلامی ایران استخراج شده است. مجری طرح: دکتر طاهره

علمی همکاران: دکتر مهرانگیز حریری و علی سبنایی

تدریس خود را بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ایران یا در واقع با برنامه مصوب^۱ آغاز کرده‌اند. فعالیت‌های پژوهشی مدرسان، چه به صورت تألیف و ترجمه کتاب، چه به شکل مقالات و طرح‌های پژوهشی حجم قابل ملاحظه‌ایی را به خود اختصاص نمی‌دهد. با توجه به ۴۹ اثر تألیف و ترجمه شده توسط مدرسان گروه‌های مزبور و تعداد ۵۴۳ عنوان اثر منتشر شده در ایران، سهم اینان حدود ۹ درصد می‌باشد. در مورد مقالات نیز با توجه به تعداد ۱۵۲ مقاله منتشر شده توسط این گروه‌ها و ۱۳۶۲ مقاله منتشر شده در تمام زمینه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی کشور سهم اینان در حدود ۱۱ درصد است.

اطلاعات به دست آمده در باره منابع و تجهیزات حاکی از وابستگی شدید گروه‌ها به کتابخانه‌های دانشگاه‌های مادر است. بررسی منابع و تجهیزات و ابزار موجود نیز نشان می‌دهد که در هیچ یک از سه دانشگاه امکانات کافی آموزش عملی دروس، وجود ندارد. با توجه به نتایج به دست آمده به نظر می‌رسد که گروه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی نیازمند بازنگری همه جانبه در برنامه‌ها و امکانات خویش می‌باشند.

واژگان کلیدی: ارزیابی، کتابداری، اطلاع‌رسانی.

مقدمه

کتابداری دانش پرگستره و جامعی است که از یک طرف با سایر علوم در ارتباط است و از طرف دیگر چون با اجتماع سروکار دارد ماهیت و ساختار اجتماعی پیدا می‌کند و دارای نشو و نمای زنده و تکامل پویاست. هر چند پایه کتابداری با پیدایش دانش مدون گذاشته شد، اختراع چاپ و تکامل صنعتی که در کمیت و کیفیت نوشته‌ها تغییرات کلی ایجاد کرد و نیز همگانی شدن خواندن و نوشتن در تمام طبقات اجتماع بر اهمیت آن افزود و کتابداری با توجه به ماهیت و اهدافش، در برآورده ساختن نیازهای پژوهشی جامعه و مشارکت در پیشرفت‌های اجتماع و حراست از گنجینه علم و دانش وظیفه

۱. مشخصات کلی، برنامه و سرفصل دروس دوره کارشناسی ارشد (نابپوسته) علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی مصوب شورای عالی برنامه ریزی وزارت فرهنگ و آموزش عالی

فعالی را بر عهده گرفت.

در سیر زمان، پیشرفت دانش و تکنولوژی موجب انقلاب اطلاعاتی شد و در حال حاضر نیز رشد شتابان تکنولوژی ما را با انفجار اطلاعات مواجه ساخته است. در چنین شرایطی ضروری است هدف‌های آموزشی و بازدهی اجتماعی آن با شرایط زمان منطبق شود و با تجدید نظر در برنامه‌های موجود و با طرح برنامه‌های دورنگر، به حل مشکلات پژوهشگران جامعه در دست‌یابی به اطلاعات درست و داده‌های معتبر کمک شود.

در این مورد بازمینی برنامه‌ها، ارزیابی برنامه‌های در دست‌اجرای رشته‌کنابرداری و اطلاع‌رسانی و ارزیابی عوامل بنیادی اجرای برنامه‌ها، از جمله تعداد اساتید، فعالیت‌های آموزش و پژوهشی گروه‌ها، کیفیت و کمیت کتب و سایر منابع آموزشی، امکانات کتابخانه‌ای، آزمایشگاهی و تجهیزات کامپیوتری و سایر تکنولوژی‌های اطلاعاتی، که دارای اهمیت اساسی هستند، ضروری به نظر می‌رسد. هدف پژوهش حاضر ارزیابی وضعیت علمی رشته‌کنابرداری و اطلاع‌رسانی در مقطع کارشناسی ارشد در دانشگاه‌های تربیت مدرس، تهران و علوم پزشکی ایران در سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۳ است. منظور از وضعیت علمی رشته‌کنابرداری عبارت بوده است:

مشخصات فردی مدرسان و سوابق آموزشی و پژوهشی آنان
نوع و میزان منابع و تجهیزات موجود در گروه‌ها
میزان پراکندگی موضوعی مقالات و کتاب‌های منتشر شده در زمینه‌کنابرداری و اطلاع‌رسانی گروه‌های یاد شده تا پایان سال ۱۳۷۳.

پیشینه پژوهش

گنجیان (۱۳۵۳) طی مقاله‌ای به توصیف آموزش علوم‌کنابرداری در ایران پرداخته است. جامعه آماری این پژوهش ۶۲ نفر از فارغ‌التحصیلان فوق‌لیسانس‌کنابرداری سال‌های تحصیلی ۱۳۵۳-۱۳۵۵ در دانشگاه تهران بوده‌اند که کل جامعه مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج عمده این پژوهش حاکی از این است که آموزش‌کنابرداری از نظام کلی آموزش جدا نیست و کمبودهایی دارد و باید اصلاح اساسی در آن صورت گیرد. سینیایی (۱۳۵۵) اهمیت‌کنابرداری، کتابخانه و کنابداران را مورد بحث قرار داده و

شده‌ای از دوره‌های آموزش رسمی کتابداری در ایران را بیان کرده است. تأکید وی بیشتر بر نیازهای جامعه، امکانات بیشتر دانشگاه‌ها در ایجاد این دوره‌ها و تولید کتب و ابزار کتابشناسی مورد نیاز به زبان فارسی است.

سعیدی (۱۳۵۶) با ذکر نکاتی در باره دهه اول آموزش کتابداری دانشگاه تهران، تأسیس دوره فوق لیسانس کتابداری در دانشگاه تهران را نقطه عطفی برای اشاعه و گسترش برنامه‌های تربیت کتابداران متخصص دانسته است.

دیانی (۱۳۶۰) ضمن اشاره به تولید فراوان کتاب و مشکلات کتابداری سنتی و وظایف کتابداران در کتابخانه‌های کنونی، به مسایل آموزش کتابداری پرداخت و نکاتی را در باره دانش اساسی حرفه کتابداری بیان کرده است.

علمی (۱۳۶۹) ضمن ارایه تاریخچه مختصری از آموزش کتابداری ایران، تکنولوژی جدید، پیدایش کامپیوتر و کاربرد آن در کتابداری و نیز علم اطلاعات و تأثیرش در اجتماع را مورد بحث قرار داده است. وی درباره پیشرفت‌های جدید تکنولوژی، به پایین بودن سطح آموزش کتابداری، عدم آگاهی کتابداران و لزوم ایجاد امکانات اقتصادی مناسب برای این منظور در کشور اشاره کرده است.

علمی (۱۳۷۳) مسایل آموزش حرفه‌ای حین خدمت و علت وجودی آن را در رابطه با تکامل تکنولوژی، تأثیرش در اجتماعی و ضرورت آن، به خصوص برای کتابداران، را مورد بحث و بررسی قرار داده و به تشریح روش‌های اساسی آن پرداخته است.

علمی (۱۳۷۳) در پژوهشی فعالیت نیروی انسانی نیمه حرفه‌ای کتابداری را با توجه به روحیات و علاقه‌مندی‌های تحصیلی مثبت یا منفی آنان در آزمون ورودی مورد مطالعه قرار داده است. جامعه مورد پژوهش، دانشجویان دوره کاردانی کتابداری و نمونه مورد پژوهش ۱۱۶ نفر بودند. یافته‌ها نشان می‌دهند علت انتخاب رشته کتابداری در آزمون ورودی، علاقه‌مندی به این رشته نبوده، بلکه راه یافتن به دانشگاه و به دست آوردن شغل عامل اصلی این انتخاب بوده است. نتیجه پژوهش اخیر حاکی است انتخاب اولیه دانشجویان بر اساس اصول و ضوابط لازم صورت نگرفته است. تجدید نظر در انتخاب و نوع داوطلبان از نظر کمی و کیفی و بازبینی در برخی از موارد و ضرایب امتحانات ورودی از جمله پیشنهادهای این پژوهش است.

حریری (۱۳۷۴) نیازهای آموزشی کتابداران علوم پزشکی را در ایران بیان می‌کند و

ضمن اشاره به حجم عظیم منابع اطلاعاتی در زمینه علوم پزشکی بر لزوم آموزش و قابلیت کتابدار کتابخانه پزشکی تأکید دارد. وی مسایل برنامه‌های آموزشی کتابداری ایران و کمبودهای آن در سال‌های پیشین و نیز روند تحولات آموزش کتابداری پزشکی در جهان و ایران به اجمال مورد بحث قرار داده است. نامبرده با یادآوری دستورالعمل‌های یونسکو و اشاره به وظایف برنامه‌ریزان و اصول توازن بین عرضه و تقاضای نیروی آموزش دیده و نیز تجزیه و تحلیل برنامه‌های آموزشی کتابداری پزشکی به این نتیجه می‌رسد که دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور با کمبود شدید کتابدار متخصص پزشکی برای ارائه خدمات روبه‌رو هستند. از جمله پیشنهادها وی تجدید نظر در برنامه‌های آموزش رسمی مصوب و اجرای برنامه‌های آموزشی مستمر و در حین خدمت برای افزایش آگاهی کتابداران مزبور و روز آمد شدن دانش آن‌ها می‌باشد.

سعیدی (۱۹۷۷) کوشیده است تا عواملی را که سبب تأخیر در توسعه و رشد کتابداری ایران بوده‌اند مورد شناسایی قرار دهد. پژوهشگر اخیر با اشاره به آموزش دوره‌های کوتاه مدت جدید کتابداری، بعد از جنگ جهانی دوم و در دهه ۱۹۵۰ توسط یونسکو و مقامات فرهنگی ایران، یادآور می‌شود دانشگاه تهران از پیشگامان این آموزش بوده همزمان با پیشرفت‌های اقتصادی - اجتماعی تغییراتی در حوزه آموزش کتابداری به وجود آورده است که سبب تأسیس اولین گروه کتابداری در سال ۱۹۶۶ در ایران شده است.

حیاتی (۱۹۹۷) عوامل مؤثر در رشد کتابداری و آموزش کتابداری در ایران را بررسی می‌کند و مسایل و مباحثی را که موجب شده است تا کتابداری و آموزش کتابداری در ایران به طور کامل به اهداف خود دست نیابد، مورد تجزیه و تحلیل کرده است.

بررسی پژوهش‌های یاد شده نشان می‌دهد که تاکنون پژوهش کاملی درباره ارزیابی رشته کتابداری و اطلاع رسانی کشور از لحاظ سوابق تحصیلی، آموزشی و پژوهشی مدرسان رشته کتابداری، پراکندگی دروس رشته کتابداری، منابع (نشریات، سخت‌افزار و نرم‌افزار) و پراکندگی موضوعی مقالات و کتب منتشر شده در زمینه کتابداری صورت نگرفته است. هدف پژوهش حاضر پاسخ دادن به پرسش‌های زیر بوده است:

۱. وضعیت مدرسان از نظر خصوصیات فردی و سوابق تحصیل چگونه است؟

۲. وضعیت مدرسان از نظر سوابق آموزشی چگونه است؟
۳. وضعیت مدرسان از نظر سوابق پژوهشی چگونه است؟
۴. پراکندگی درس‌های ارائه شده موجود در برنامه کتابداری چگونه بوده است؟
۵. وضعیت منابع کتابی، نشریات ادواری و ابزارهای چاپی موجود در گروه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی چگونه است؟
۶. وضعیت سخت‌افزارها و نرم‌افزارهای موجود در گروه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی چگونه است؟
۷. پراکندگی موضوعی مقالات و کتاب‌های منتشر شده در زمینه کتابداری و اطلاع‌رسانی چگونه است؟

روش پژوهش

در این پژوهش از روش توصیفی استفاده شده است.

جامعه و نمونه پژوهش

نظر به این که پژوهش حاضر در سال ۱۳۷۳ انجام گرفته و در آن زمان تنها سه دانشگاه تهران، تربیت مدرس، و علوم پزشکی ایران در سطح کشور مجری برنامه کارشناسی ارشد و اطلاع‌رسانی بوده‌اند، لذا جامعه مورد بررسی به گروه‌های کتابداری و مدرسان مقطع کارشناسی ارشد این سه دانشگاه محدود شده است.

ابزار گردآوری اطلاعات

برای گردآوری اطلاعات در مورد مدرسان و گروه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی از دو نوع پرسشنامه استفاده شد.* پرسشنامه اول برای گردآوری اطلاعات مربوط به مشخصات فردی، سوابق تحصیلی، استخدامی و سوابق آموزشی و پژوهشی، مدرسان بود که بین ۲۶ نفر از مدرسان توزیع شد. از ۱۰ نفر مدرسان دانشگاه تهران ۳ نفر پاسخی به پرسشنامه ندادند. در دانشگاه تربیت مدرس نیز ۵ نفر از مدرسان به دلیل آن که رشته

* پرسشنامه‌ها نزد پژوهشگر محفوظ است، در صورت تقاضا در اختیار قرار خواهد گرفت.

تحصیلی شان غیر کتابداری بود از مطالعه خارج شدند. در نتیجه جامعه مورد مطالعه محدود به ۱۸ نفر از مدرسان سه گروه شد.

پرسشنامه دوم برای گردآوری اطلاعات مربوط به امکانات، منابع و تجهیزات موجود در گروه‌های آموزشی بود که بین مدیران سه گروه کتابداری و اطلاع رسانی توزیع شد. به این پرسشنامه مدیران هر سه گروه پاسخ داده‌اند.

برای گردآوری اطلاعات در باره کتب و مقالاتی که تا پایان سال ۱۳۷۳ در زمینه کتابداری و اطلاع رسانی منتشر شده بود. به فهرست‌های زیر مراجعه شد:

- موسسه تحقیقات و برنامه ریزی علمی و آموزشی، مرکز خدمات کتابداری، کتابنامه کتابداری، ویرایش ۲، تهران: بهمن ۱۳۶۰.

- مرکز خدمات کتابداری، مقاله نامه کتاب، کتابخانه، کتابداری، تهران: ۱۳۶۱.
سپس اطلاعات به تفکیک سال و موضوع استخراج شد. اما، چون کتاب‌شناسی جدیدتری در این زمینه توسط فرحزادی^۱ تدوین شده بود اطلاعات استخراج شده با آن نیز مطابقت داده و تکمیل شد.

معیار انتخاب و طبقه بندی کتاب‌ها و مقالات

در انتخاب کتاب از فهرست‌های پیش‌گفته، عناوینی گزیده شده که به نحوی با کار کتابداران و کتابداری مرتبط بود. لذا، از انتخاب عناوینی که صرفاً به ارتباطات و مسائل تکنیکی آن و موضوع‌هایی از این قبیل مربوط می‌شد، صرف نظر شد. در انتخاب مقالات علاوه بر منظور کردن معیار فوق، آنچه شکل خبری داشت یا در روزنامه‌ها، مجلات عمومی و غیر تخصصی به چاپ رسیده بود یا مقالاتی که در مجلات و خبرنامه‌های سازمان‌های غیر کتابداری گاه به چاپ رسیده بود کنار گذاشته شد. در انتخاب کتب و مقالات هیچ محدودیت زمانی در نظر گرفته نشد.

برای مقوله بندی کتب و مقالات، تقسیم بندی موضوعی چکیده نامه کتابداری و اطلاع رسانی (LISA)^۲، تقسیمات کتابداری و اطلاع رسانی در رده بندی‌های دیویی و

۱. محمد فرحزاد، کتاب‌شناسی اطلاعات و ارتباطات (تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۳)

کنگره بررسی شد. با استفاده از این منابع و با توجه به سرفصل دروس برنامه مصوب، تقسیم بندی لازم مشتمل بر ۲۱ موضوع^۱ تهیه شد.

یافته‌ها

نتایج به دست آمده در چهار موضوع به ترتیب زیر ارایه می‌شود:

۱- مشخصات فردی و سوابق تحصیلی مدرسان

از ۱۸ نفر مدرسان مقطع کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع رسانی سه دانشگاه مورد مطالعه، ۱۲ نفر از آنان، یعنی دو سوم جامعه مورد بررسی را زنان تشکیل می‌دادند (جدول ۱).

در کل هفت نفر از مدرسان جزو اعضای رسمی هیات علمی دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران، هفت نفر جزو اعضای رسمی هیات علمی دانشکده مدیریت و اطلاع رسانی پزشکی دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی - درمانی ایران، و چهار نفر مدرسان حق التدریسی بوده‌اند. دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس کادر ثابتی نداشته و از اساتید سایر گروه‌های کتابداری و یا سایر مدرسان استفاده می‌کردند که اطلاعات مربوط به آن‌ها نیز در این پژوهش منظور شده است.

۱. آرشبو آموزش کتابداری، ادبیات کودکان و نوجوانان، تکنولوژی اطلاعات و سیستم‌های اطلاعاتی، چاپ و نشر، خدمات کتابخانه، دایره المعارف‌ها، ذخیره و بازیابی اطلاعات، راهنماها و استانداردها، رفتارهای اطلاع یابی، ساختمان و تجهیزات سازماندهی، کتاب‌شناسی‌ها - چکیده نامه‌ها - مقاله نامه‌ها، کتاب‌های عمومی و کلی، مبانی کتابداری و روش تحقیق، مجموعه سازی، مدیریت، مراکز ملی و بین‌المللی اطلاع رسانی، مرجع، مواد و خدمات سمعی و بصری، واژه نامه‌ها.

جدول ۱. توزیع فراوانی وضعیت استخدامی مدرسان گروه‌های آموزشی کتابداری و اطلاع‌رسانی بر حسب مدرک تحصیلی و جنس

وضعیت استخدامی	رسمی آزمایشی			رسمی قطعی			بازنشسته
	کارشناسی دکتری	کارشناسی دکتری	کارشناسی دکتری	کارشناسی دکتری	کارشناسی دکتری	کارشناسی دکتری	
مدرک تحصیلی	ارشد	ارشد	ارشد	ارشد	ارشد	ارشد	
جنس	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد
زن	۲	۱۱/۱۱	۱	۵/۵۵	۱۲	۶۶/۷	
مرد	۱	۵/۵۵	۳	۱۶/۶۶	۶	۳۳/۳	
جمع	۳	۱۶/۶۶	۹	۴۹/۹۹	۱۸	۱۱۱/۱۱	۱۰۰

جدول ۲ توزیع محل تحصیل افراد مورد بررسی را نشان می‌دهد. بنابر نتایج، بیش از نیمی از مدرسان، فارغ‌التحصیل داخل کشور هستند. سوابق تحصیلی این گروه نشان می‌دهد که ۱۱ نفر از مدرسان (حدود ۶۴ درصد) آخرین مقطع تحصیلی خود را بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ایران به پایان رسانده‌اند.

جدول ۲. توزیع فراوانی محل تحصیل مدرسان گروه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی بر حسب زمان خاتمه تحصیل

محل تحصیل خاتمه تحصیل		ایران		آمریکا		انگلستان		ترکیه		سوئیس	
سال	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	
۱۳۴۵	۱	۵/۹			۱	۵/۹					
۱۳۴۶	۱	۵/۹							۱	۵/۹	
۱۳۴۹	۱	۵/۹	۱	۵/۹							
۱۳۵۱	۲	۱۱/۸	۱	۵/۹	۱	۵/۹					
۱۳۵۲	۱	۵/۹	۱	۵/۹							
۱۳۵۸	۳	۱۷/۶	۱	۵/۹	۲	۱۱/۷۶					
۱۳۵۹	۱	۵/۹			۱	۵/۹					
۱۳۶۰	۱	۵/۹			۱	۵/۹					
۱۳۶۶	۴	۲۳/۴	۴	۲۳/۴							
۱۳۶۷	۱	۵/۹	۱	۵/۹							
۱۳۶۸	۱	۵/۹			۱	۵/۹					
جمع	۱۷	۱۰۰	۹	۵۲/۹	۵	۲۹/۴۶	۱	۵/۹	۱	۵/۹	

یک نفر تاریخ خاتمه تحصیل خود را ذکر نکرده است.

از لحاظ آشنایی با زبان‌های خارجی، کلیه مدرسان به زبان انگلیسی آشنایی کامل دارند و حدود ۵۰ درصد آنان با زبان فرانسه نیز آشنا هستند (جدول ۳).

جدول ۳. میزان آشنایی مدرسان گروه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی با زبان‌های خارجی بر حسب نوع زبان

زبان خارجی	میزان آشنایی		متوسط		کم		کل	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
انگلیسی	۱۸	۱۰۰	-	-	-	-	۱۸	۱۰۰
فرانسه	۳	۵۰	۳	۵۰	۳	۵۰	۹	۵۰
آلمانی	-	۱۷	-	۱۷	۳	۱۷	۳	۱۷
روسی	-	۵/۶	-	۵/۶	۱	۵/۶	۱	۵/۶
ترکی استانبولی	۱	۵/۶	-	۵/۶	-	۵/۶	۱	۵/۶

وضعیت استخدامی گروه مورد بررسی و مرتبه علمی آن‌ها نشان می‌دهد، اولاً قریب به ۶۲ درصد از این مدرسان عضو ثابت و قطعی هیات علمی سه دانشگاه مورد مطالعه هستند و بقیه یا در مرحله آزمایشی هستند و یا اساتید بازنشسته‌ای می‌باشند که به شکل حق التدریسی با گروه‌ها همکاری دارند (جدول ۴). دوم آن‌که، تعداد قابل توجهی از این مدرسان (حدود ۶۲ درصد) را مربیان تشکیل می‌دهند و تعداد استادیاران و دانشیاران در مقایسه با مربیان به یک سوم می‌رسد. در بین این مراتب علمی مرتبه استادی به چشم نمی‌خورد و در مجموع تعداد زنان بیش از مردان است.

جدول ۴. توزیع فراوانی وضعیت مدرسان گروه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی از لحاظ جنس و مرتبه علمی

مرتبه علمی	جنس		مرد		کل	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
مربی	۷	۳۹	۴	۲۲/۲۲	۱۱	۶۱/۱۱
استادیار	۳	۱۶/۶۶	۱	۵/۵	۴	۲۲/۲۲
دانشیار	۱	۵/۵	۲	۱۱/۱۱	۳	۱۶/۶۶
استاد	-	-	-	-	-	-
جمع	۱۱	۶۱/۱۶	۷	۳۸/۸۳	۱۸	۱۰۰

۲- سوابق آموزشی و پژوهشی مدرسان

سوابق آموزشی مدرسان مورد مطالعه در جدول ۵ گویای آن است که آن‌ها حداقل سه سال و حداکثر ۲۸ سال سابقه تدریس دارند. در مورد ۵۰ درصد آنان این سابقه به حداکثر ۱۰ سال می‌رسد که صرفاً مربوط به سال‌های بعد از پیروزی انقلاب اسلامی است. هفت نفر از این افراد علاوه بر مقطع کارشناسی ارشد در مقطع کاردانی و ۱۶ نفر (حدود ۸۹ درصد) در مقطع کارشناسی نیز تدریس کرده‌اند.

جدول ۵. توزیع فراوانی سابقه تدریس مدرسان گروه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی

سابقه تدریس (سال)	فراوانی	درصد
۳-۸	۷	۳۹
۹-۱۴	۲	۱۱
۱۵-۲۰	۵	۲۸
۲۱-۲۶	۲	۱۱
۲۷-۳۲	۲	۱۱
جمع	۱۸	۱۰۰

افراد مورد بررسی در طول فعالیت آموزشی خود در مجموع تدریس ۳۱ درس را به عهده داشته‌اند. (جدول ۶). قبل از توضیح جدول ۶ به ذکر چند نکته ضروری می‌پردازیم:

• نظارت بر کارآموزی و کارورزی معمولاً بخشی از وظایف اعضای گروه‌های آموزشی کتابداری و اطلاع‌رسانی است. اما، چون در پاسخ‌های دریافتی تنها به یکی دو مورد اشاره شده بود از جدول دروس کنار گذاشته شد.

• دروس سمعی و بصری، اصول مدیریت، و داده‌پردازی به دلیل نبود مدرس در میان اعضای گروه‌ها، توسط مدرسان خارج از رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی تدریس شد که این دروس نیز از جدول کنار گذاشته شد.

• برخی از دروس با محتوای یکسان، ولی با اسامی متفاوت، طی سال‌های متمادی در گروه‌های کتابداری تدریس شده که در این پژوهش رده بندی شدند و هر رده تحت یک عنوان آمد. ضمناً درس سازماندهی که دارای چهار سطح بوده و به ترتیب سطوح پیش بینی شده‌اش ارایه می شده است، در این جا رده بندی شده و تحت سازماندهی ۴-۱ آمده است.

جدول ۶. توزیع فراوانی دروس تدریس شده توسط مدرسان گروه‌های کتابداری و اطلاع رسانی

شماره ردیف	نام درس	تعداد دفعات تدریس شده
۱	آمار	۲
۲	آمار کتابداری	۵
۳	آیین نگارش	۶
۴	اداره کتابخانه‌ها	۹
۵	ادبیات کودکان و نوجوانان	۴
۶	اصول کار مرجع	۳
۷	تکنولوژی اطلاعات و سیستم‌های اطلاعاتی	۷
۸	ذخیره و بازیابی اطلاعات	۱۵
۹	روش تحقیق	۱۴
۱۰	زبان تخصصی انگلیسی*	۲
۱۱	سازماندهی ۴-۱	۴۱
۱۲	سازماندهی مواد (مقدماتی)**	۱۲
۱۳	سازماندهی مواد (پیشرفته)**	۶
۱۴	سازمان و اداره کتابخانه‌های دانشگاهی	۷
۱۵	سمینار تحقیق	۶
۱۶	فهرست نویسی نسخه‌های خطی***	۲
۱۷	کتابخانه و کتابداری	۸
۱۸	کتابخانه‌های آموزشگاهی	۲
۱۹	کتابخانه‌های عمومی	۲
۲۰	مبانی کتابداری	۱۶
۲۱	متون تخصصی کتابداری	۴
۲۲	مجموعه سازی	۳۰
۲۳	مدیریت آرشیو	۳
۲۴	مرجع شناسی اختصاصی	۱۹
۲۵	مرجع شناسی عمومی	۲۴
۲۶	مطالعه مستقل**	۲
۲۷	مقدمات آرشیو	۱
۲۸	مواد و خدمات کتابخانه برای کودکان و نوجوانان	۲
۲۹	نشریات ادواری	۸
۳۰	نظریه و روش‌های خدمات مرجع	۳
۳۱	نمایه سازی و چکیده نویسی	۱۰

* این دروس شامل مواردی که بدون دفعات تدریس در پرسشنامه ذکر شده است نمی باشد.

** این درس فقط در یک دوره ویژه در دانشگاه تهران تدریس شده است.

بنابر آمار منعکس شده در جدول ۶، ۳۱ موضوع درسی ۲۷۵ بار تدریس شده‌اند که بیشترین دفعات تدریس مربوط به درس مجموعه سازی (۳۰ بار) و کمترین فراوانی مربوط به مقدمات آرشيو (یک بار) بوده است.

فعالیت‌های پژوهشی مدرسان در قالب تألیف و ترجمه کتاب، انتشار مقالات در مجلات داخلی و خارجی، و هم‌چنین طرح‌های پژوهشی دیده شد. جدول ۷ کتب تألیفی مربوط به ۶ مربی، ۲ استادیار و ۳ دانشیار است که سرانه آن به ترتیب مراتب یاد شده ۱/۳۶، ۲/۵ و ۱/۶۷ می‌باشد. ترجمه‌ها نیز توسط ۷ مربی، ۳ استادیار و ۱ دانشیار انجام گرفته و سرانه آن به ترتیب ۱/۳۶، ۵/۷۵، و ۰/۳۳ می‌باشد. با توجه به ارقام سرانه فوق سهم استادیاران در تألیف و سهم مربیان در ترجمه کتاب بیش از سایر مرتبه‌ها بوده است. در مجموع ۱ مربی و ۱ استادیار تألیف و ترجمه‌ای نداشته‌اند.

جدول ۷. توزیع فراوانی کتب و مقالات منتشر شده و طرح‌های پژوهشی تهیه شده توسط مدرسان گروه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی بر حسب مرتبه علمی آن‌ها

نوع آثار	کتاب		مقاله		طرح پژوهشی کل		مرتبه علمی					
	تألیف	ترجمه	مجلات داخلی	مجلات خارجی	تعداد	درصد						
تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد					
مربی	۱۵	۵۰	۱۵	۷۸/۹	۵۸	۴۷/۹	۴	۱۲/۹	۷	۲۳/۳	۹۹	۴۲/۹
استادیار	۱۰	۳۳/۳	۳	۱۵/۸	۳۴	۲۸/۱	۱۹	۶۱/۳	۷	۲۳/۳	۷۳	۳۱/۶
دانشیار	۵	۱۶/۷	۱	۵/۳	۲۹	۲۴	۸	۲۵/۸	۱۶	۵۳/۴	۵۹	۲۵/۵
جمع	۳۰	۱۰۰	۱۹	۱۰۰	۱۲۱	۱۰۰	۳۱	۱۰۰	۳۰	۱۰۰	۲۳۱	۱۰۰

در مورد مقالات داخلی ارقام مندرج در جدول مربوط به ۷ مربی، ۴ استادیار و ۳ دانشیار است که سرانه آن به ترتیب ۵/۲۷، ۸/۵، ۹/۶۷ می‌باشد. چهار نفر از اعضای رسمی گروه‌ها مقاله داخلی نداشته‌اند. در مورد مقالات خارجی آمار ذکر شده مربوط به ۴ مربی، ۴ استادیار و ۲ دانشیار است که با توجه به سرانه آن (۰/۳۶) مقاله برای مربیان، ۴/۷۵ مقاله برای استادیاران و ۲/۶۷ مقاله برای دانشیاران) سهم عمده مربوط به

استادیاران و پس از آن دانشیاران است. هشت نفر از مدرسان مقاله خارجی نداشته‌اند. در کل تعداد ۴ نفر از اعضای رسمی گروه‌ها هیچ مقاله‌ای نداشته‌اند که یک نفر از آن‌ها هیچ اثر دیگر هم نداشته است.

در زمینه طرح‌های پژوهشی ۴ نفر از مربیان، همه استادیاران و دانشیاران، چه به عنوان مجری اصلی و چه به صورت همکار، فعالیت داشته‌اند.

سراغه این طرح‌ها برای مربیان ۰/۶۳، برای استادیاران ۱/۷۵ و برای دانشیاران ۵/۳۳ می‌باشد.

۳- برنامه‌های اجرا شده و امکانات گروه‌ها

جدول ۸ دروس ارایه شده در مقطع کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع رسانی را در سه گروه مورد بررسی نشان می‌دهد.

جدول ۸. توزیع فراوانی دروس تدریس شده در دوره کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع رسانی

شماره ردیف	نام درس	تعداد دفعات تدریس شده
۱	آمار	۲
۲	آمار کتابداری	۵
۳	ادبیات کودکان و نوجوانان	۴
۴	تکنولوژی اطلاعات و سیستم‌های اطلاعاتی	۷
۵	ذخیره و بازیابی اطلاعات	۱۵
۶	روش تحقیق	۱۴
۷	سازماندهی مواد (مقدماتی)*	۱۲
۸	سازماندهی مواد (پیشرفته)*	۶
۹	سازمان و اداره کتابخانه‌های دانشگاهی	۷
۱۰	سمینار تحقیق	۶
۱۱	مبانی کتابداری	۱۶
۱۲	متون تخصصی کتابداری	۴
۱۳	مجموعه سازی	۳۰
۱۴	مدیریت آرشیو	۳
۱۵	مرجع شناسی اختصاصی	۱۹
۱۶	مرجع شناسی عمومی	۲۴
۱۷	مطالعه مستقل #	۲
۱۸	نشریات ادواری	۸
۱۹	نظریه و روش‌های خدمات مرجع	۳
۲۰	نمایه سازی و چکیده نویسی	۱۰

*. این دروس در برخی موارد بدون ذکر دفعات تدریس در پرسشنامه آمده و لذا ارقام مربوط به آن در جدول نیامده است.

گرچه از زمان تصویب برنامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی تا زمان گردآوری اطلاعات برای پژوهش حاضر هشت سال می‌گذرد، تدریس برخی از دروس مانند آمار از ۲ مورد، مدیریت آرشیو و نظریه و روش‌های خدمات مرجع از ۳ مورد در مجموع تجاوز نکرده است و جای بسیاری از دروس نیز خالی است. به عبارت دیگر، تعدادی از دروس اصلاً تدریس نشده‌اند. در مقابل، فراوانی دفعات تدریس دروسی نظیر مجموعه سازی، مرجع‌شناسی اختصاصی و سازماندهی مواد قابل تأمل است. اطلاعات استخراج شده از پرسشنامه دوم نیز نشان می‌دهد که هیچ یک از سه گروه مورد مطالعه دارای آزمایشگاه ویژه گروه نیستند. اما کتابخانه‌های هر سه دانشگاه دارای منابع چاپی فارسی و انگلیسی لازم برای فهرست‌نویسی و رده‌بندی، از جمله جدول‌های رده‌بندی دیویی و کنگره و گسترش‌های فارسی آن‌ها، سرعنوان‌های موضوعی مربوط، و مانند آن‌ها و نیز کتاب‌شناسی‌های لازم هستند که برای آموزش مورد استفاده گروه قرار می‌گیرد. در حالی که منابع دانشگاه تهران غنی‌تر است منابع دو دانشگاه دیگر نیز در حد کافی است و تعدادی از این منابع نظیر Ulrich's, Books in Print, Bpk Bank به صورت دیسکت نوری در دانشگاه تربیت مدرس موجود است.

در دروس مرجع‌شناسی برای کارهای عملی از منابع کتابخانه‌های بزرگ دیگر هم استفاده می‌شود

در مورد برخی دیگر از دروس که دارای واحد عملی هستند یا در سر فصل آن‌ها چند جلسه تمرین عملی یا بازدید پیش‌بینی شده، پاسخ‌ها نشان می‌دهد که در درس نشریات ادواری دانشجویان برای کار عملی از کاردکس نشریات ادواری کتابخانه دانشکده یا دانشگاه خود استفاده می‌کنند. در دانشگاه تهران آزمایشگاه دیداری - شنیداری دانشکده روان‌شناس و علوم تربیتی با تجهیزات نسبتاً مناسب وجود دارد که توسط گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی نیز مورد استفاده قرار می‌گیرد. در دانشگاه تربیت مدرس چند دستگاه قرائت و چاپ میکروفیلم، دستگاه ظهور و چاپ فیلم، دستگاه تبدیل سیستم فیلم به فیلم و تبدیل فیلم به فیش وجود دارد، اما نحوه استفاده دانشجویان از آن‌ها مشخص نیست. دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی به پرسش مربوط به تجهیزات دیداری و شنیداری پاسخ نداده است.

اطلاعات به دست آمده در مورد نرم افزارها و سخت افزارهای موجود حاکی از آن است که در دانشگاه تربیت مدرس تعدادی کامپیوتر شخصی و چند بانک اطلاعاتی خارجی و فارسی - و نیز ارتباط پیوسته (Online) با تعدادی از بانک‌های اطلاعاتی خارجی وجود دارد. اما به وجود هیچ گونه نرم‌افزار فهرست نویسی، نرم‌افزار مدیریت نشریات ادواری، نرم‌افزاری گردش کتاب، یا یک نرم‌افزار جامع کتابخانه‌ای اشاره نشده است.

در خصوص منابع موجود برای تدریس و مطالعه، چون هم زمان با پژوهش حاضر یکی از دانشجویان در حال تهیه پایان نامه تحصیلی خود تحت عنوان "بررسی میزان هماهنگی کتاب‌ها و مجلات رشته کتابداری با نیازهای آموزشی دوره کارشناسی ارشد" در دانشگاه تربیت مدرس بود قرار شد نتایج به دست آمده پژوهش در اینجا مورد استفاده قرار گیرد.^۱ یافته‌ها حاکی است در دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی ۹۰/۸ درصد از کتاب‌های لاتین، در دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی ۳۴/۴ درصد و در دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس ۲۲/۲ درصد از کتاب‌های لاتین در رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی، مربوط به قبل از سال ۱۹۸۰ است. در سه مجموعه مورد بررسی توسعه منابع لاتین در سال‌های اخیر (۱۹۸۷ تا ۱۹۹۳) سیر نزولی داشته و در مجموعه دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی تعداد عناوین این سال‌ها بیش از دو دانشگاه دیگر بوده است. رشد کتاب‌های فارسی از ابتدای تشکیل مجموعه‌ها روند افزایشی داشته، اما در سال‌های اخیر در جهت معکوس بوده است.

تعداد کل نشریات ادواری در کتابخانه دانشکده علوم تربیتی ۸۶ عنوان، در دانشکده مدیریت ۵۸ عنوان و در دانشکده علوم انسانی تربیت مدرس ۱۶ عنوان بوده است. تعداد عناوین مشترک لاتین سال ۱۹۸۹ به بعد در مجموعه سه دانشگاه ۱۶ عنوان بوده که ۷ عنوان در سه مجموعه و ۹ عنوان در دو مجموعه موجود بوده است. تعداد مجلات جاری دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی ۱۲ عنوان و دانشگاه تربیت مدرس ۳ عنوان بوده و دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی مشترک هیچ مجله‌ای نبوده است. به لحاظ قدمت، قدیمی‌ترین مجلات در کتابخانه دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه

تهران موجود است .

۴- کتب و مقالات منتشر شده قبل و بعد از انقلاب

همان طور که پیشتر اشاره شد با استفاده از منابع مختلف و با توجه به سر فصل دروس کتابداری فهرستی مشتمل بر ۲۱ موضوع تهیه شد و با رجوع به کتابنامه کتابداری، مقاله نامه کتاب، کتابخانه، کتابداری و کتاب‌شناسی اطلاعات و ارتباطات، آمار کتب و مقالات به طور جداگانه تهیه شد. جدول ۹ توزیع موضوعی کتاب‌ها و جدول ۱۰ توزیع موضوعی مقالات را به تفکیک در دو برهه قبل و بعد از انقلاب نشان می‌دهد. در تقسیم بندی‌های موضوعی مطالبی که کلی بوده و نمی‌توانستند در هیچ یک از موضوع‌های انتخاب شده گنجانده شود نظیر تولید اطلاعات رسانی، حفظ و نگهداری آثار، کتابخانه و کتابداری، و... در موضوع کتب و مقالات عمومی و کلی منظور شده است. لازم به ذکر است که در جدول کتب، موضوع‌هایی به کتاب‌شناسی‌ها، مقاله نامه‌ها و چکیده نامه‌ها، وازه نامه‌ها، راهنماها و استانداردهای منتشر شده اختصاص یافت، در حالی که در جدول مقالات این مقوله‌ها به مقالاتی اختصاص دارد که بیشتر به نقد و بررسی منابع مذکور پرداخته‌اند.

چهار کتاب به دلیل آن که تاریخ انتشار نداشت در جدول منظور نشد. به این ترتیب تعداد کل کتب منتشر شده بالغ بر ۵۴۷ عنوان بوده است .

کتب منتشر شده بعد از انقلاب نسبت به قبل از آن ۳۶/۴۵ درصد کاهش نشان می‌دهد. این کاهش بیشتر مربوط به مقوله کتاب‌شناسی‌ها، مقاله نامه‌ها و چکیده نامه‌ها بوده که تولید آن در سال‌های قبل از انقلاب نزدیک به ۹ برابر سال‌های بعد از انقلاب است. تنها در زمینه آرشیو آنچه تولید شده مربوط به سال‌های بعد از انقلاب است. به جز تکنولوژی اطلاعات، ذخیره و بازیابی، و مرجع در سایر زمینه‌ها تفاوت آماری چندانی بین دو دوره مشاهده نمی‌شود. نزدیک به ۴۰ درصد از کتاب‌های منتشر شده صرفاً کلی و عمومی است و هیچ‌گرایش موضوعی خاصی ندارد. ناگفته نماند که طول دو دوره قبل و بعد از انقلاب یکسان نیست و شاید کاهش مشاهده شده در دوره بعد از انقلاب متأثر از این اختلاف باشد.

جدول ۹. توزیع فراوانی کتب منتشر شده در زمینه کتابداری و اطلاع رسانی تا سال ۱۳۷۳ بر حسب زمینه موضوعی

ردیف موضوع	کتب منتشر شده قبل از		کتب منتشر شده بعد از انقلاب		تعداد کل
	انقلاب	-	۱۱	۱۰۰	
۱	آرشیو	-	-	۱۱	۱۱
۲	آموزش کتابداری	۲	۶۶/۶۷	۱	۳۳/۳۳
۳	ادبیات کودکان و نوجوانان	۶	۵۰	۶	۵۰
۴	تکنولوژی اطلاعات و سیستم‌های اطلاعاتی	۴	۱۴/۸۱	۲۳	۸۵/۱۹
۵	چاپ و نشر	۱۹	۷۰/۳۷	۸	۲۹/۶۳
۶	خدمات کتابخانه	-	-	۱	۱۰۰
۷	دایره‌المعارف‌ها	-	-	-	-
۸	ذخیره و بازیابی اطلاعات	۲	۱۶/۶۷	۱۰	۸۳/۳۳
۹	راهنماها و استانداردها	۸	۴۴/۴۴	۱۰	۵۵/۵۶
۱۰	رفتارهای اطلاع‌یابی	۱	۵۰	۱	۵۰
۱۱	ساختمان و تجهیزات	-	-	۴	۱۰۰
۱۲	سازماندهی	۱۸	۴۶/۱۵	۲۱	۵۳/۸۵
۱۳	کتاب‌شناسی‌ها، چکیده‌نامه‌ها، مقاله‌نامه‌ها	۱۹۵	۸۹/۸۶	۲۲	۱۰/۱۴
۱۴	کتاب‌های عمومی	۴۹	۴۹	۵۱	۵۱
۱۵	مبانی کتابداری و روش تحقیق	۹	۳۰	۲۱	۷۰
۱۶	مجموعه‌سازی	۲	۱۰۰	-	-
۱۷	مدیریت	۵	۴۵/۴۵	۶	۵۴/۵۵
۱۸	مراکز ملی و بین‌المللی اطلاع‌رسانی	۳	۶۰	۲	۴۰
۱۹	مرجع	۳	۲۷/۲۷	۸	۷۳/۷۳
۲۰	مواد و خدمات سمعی و بصری	۳	۱۰۰	-	-
۲۱	واژه‌نامه‌ها	۳	۳۷/۵	۵	۶۲/۵
	جمع کل	۳۳۲	۳۳۲	۲۱۱	۵۴۳
	درصد	۶۱/۱	۶۱/۱	۳۸/۹	۱۰۰

در مورد مقالات، به نظر می‌رسد سال‌های ۷۰ و ۷۱ پربارترین سال‌ها در اکثر زمینه‌ها بوده است. در مجموع بالاترین رقم مقالات به ترتیب مربوط به سال‌های ۷۱ با ۲۵۶ مقاله؛ ۱۳۷۰ با ۱۶۴ مقاله؛ ۱۳۶۹ با ۱۱۵ مقاله، و ۱۳۷۲ با ۱۰۹ مقاله بوده است. در بقیه سال‌ها تعداد مقالات زیر ۸۰ مورد می‌باشد. رشد کمی مقالات در زمینه‌های جدید چون تکنولوژی اطلاعات و ذخیره و بازیابی و نیز زمینه‌هایی چون چاپ و نشر، آرشیو، خدمات کتابخانه، رفتارهای اطلاع‌یابی، و مرجع - به جز مقوله‌های عمومی - بسیار چشمگیر است. به جز مقوله آرشیو و مطالب عمومی، رشد زمینه‌هایی چون تکنولوژی اطلاعات و مرجع نسبت به دوره قبل از انقلاب حتی بیش از ۹۰ درصد بوده است.

جدول ۱۰. توزیع فراوانی مقالات منتشر شده در زمینه کتابداری و اطلاع‌رسانی تا سال ۱۳۷۳ بر حسب زمینه موضوعی

ردیف موضوع	کتاب منتشر شده قبل از انقلاب		کتاب منتشر شده بعد از انقلاب	
	تعداد کل	تعداد کل	تعداد کل	تعداد کل
۱ آرشیو	۳۱	۱۰۰	۳۱	-
۲ آموزش کتابداری	۳۵	۶۵/۷۱	۲۳	۳۴/۲۹
۳ ادبیات کودکان و نوجوانان	۴۴	۶۵/۹۱	۲۹	۳۴/۰۹
۴ تکنولوژی اطلاعات و سیستم‌های اطلاعاتی	۷۸	۹۴/۸۷	۷۴	۵/۱۳
۵ چاپ و نشر	۱۴۱	۸۰/۸۵	۱۱۴	۱۹/۵
۶ خدمات کتابخانه	۲۹	۸۲/۷۶	۲۴	۱۷/۲۴
۷ دایره‌المعارف‌ها	۱۰	۱۰۰	۱۰	-
۸ ذخیره و بازیابی اطلاعات	۷۷	۷۲/۷۳	۵۶	۲۷/۲۷
۹ راهنماها و استانداردها	۱۱	۶۳/۶۴	۷	۳۶/۳۶
۱۰ رفتارهای اطلاع‌یابی	۹	۱۰۰	۹	-
۱۱ ساختمان و تجهیزات	۱۲	۷۵	۹	۲۵
۱۲ سازماندهی	۸۰	۷۵/۵	۴۶	۴۲/۵
۱۳ کتاب‌شناسیها (نقد کتاب)	۴۰	۸۰	۳۲	۲۰
۱۴ مقالات عمومی و کلی	۴۹۷	۶۶/۴	۳۳۰	۳۳/۶
۱۵ میانی کتابداری و روش تحقیق	۲۸	۷۱/۴۳	۲۰	۲۸/۵۷
۱۶ مجموعه سازی	۴۵	۷۷/۷۸	۳۵	۲۲/۲۲
۱۷ مدیریت	۸۰	۷۸/۷۵	۶۳	۲۱/۲۵
۱۸ مراکز ملی و بین‌المللی اطلاع‌رسانی	۶۰	۷۳/۳۳	۴۴	۲۶/۶۷
۱۹ مرجع	۳۲	۹۶/۸۸	۳۱	۳/۱۲
۲۰ مواد و خدمات سمعی و بصری	۱۲	۷۵	۹	۲۵
۲۱ واژه نامه‌ها	۱۱	۸۱/۸۲	۹	۱۸/۱۸
جمع کل	۱۳۶۲	۱۰۰۵	۳۵۷	
درصد	۱۰۰	۷۳/۸	۲۶/۲	

بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که بخش عمده‌ای از مدرسان مقطع کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی سه دانشگاه مورد مطالعه مریانی با تحصیلات کارشناسی ارشد هستند و تعداد افرادی که دارای مرتبه استادیاری به بالا و درجه تحصیلی دکتری می‌باشند، به‌ویژه در میان اعضای ثابت و رسمی گروه‌های کتابداری، بسیار محدود است. این امر بی‌شک توان گروه‌ها را در اجرای برنامه‌ها و نیز هدایت پژوهش‌های دانشجویان را زیر سوال می‌برد.

سوابق تحصیلی گروه‌های مورد بررسی حاکی است بیش از ۵۰ درصد آنان کار تدریس خود را بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، یا در واقع با برنامه مصوب، آغاز کرده‌اند.

نگاهی به فهرست دروس ارائه شده در مقطع کارشناسی ارشد (جدول ۸) و مقایسه آن با برنامه مصوب نشان می‌دهد که جای بسیاری از دروس خالی است. با وجود آن چهار گرایش در برنامه مصوب کارشناسی ارشد وجود دارد، گرایش کتابخانه‌های عمومی و آموزشگاهی در هیچ یک از گروه‌ها ارائه نشده است. در گرایش کتابخانه‌های دانشگاهی ۴ درس نسخه‌شناسی، کتابداری تطبیقی، نظام‌های همکاری بین کتابخانه‌ای، و مواد سمعی و بصری که جزو دروس اختصاصی اختیاری است، در هیچ گروهی تدریس نشده و صرفاً به دروس خاصی مثل مدیریت آرشیو، و نظریه و روش‌های خدمات مرجع بسنده شده است. در گرایش اطلاع‌رسانی نیز درس سازمان و اداره مراکز مدارک و کتابخانه‌های تخصصی، و نیز درس مراکز اطلاع‌رسانی ملی و بین‌المللی در برنامه هیچ گروهی وجود نداشته است.

در چهار گرایش موجود در مجموع ۲۹ درس (با حذف تکراری‌ها) وجود دارد که از این تعداد فقط ۱۳ درس آن، یعنی کمتر از ۴۵ درصد، در سه گروه مورد مطالعه به دانشجویان عرضه شده است. به این ترتیب، ملاحظه می‌شود که فارغ‌التحصیلان این گروه‌ها در بخش قابل توجهی از مباحث کتابداری و اطلاع‌رسانی، به‌ویژه در دو گرایش کتابخانه‌های عمومی و آموزشگاهی، دانشی کسب نکرده‌اند.

در برنامه مصوب کارشناسی ارشد دو واحد برای درس کارورزی در نظر گرفته شده است. در پاسخ‌های مدرسان اشاره محدودی به ارائه این درس شده و این در حالی است

که اهمیت این درس ایجاب می‌کند تدریس آن تحت نظر اساتید هر گروه و با نظارت کامل آنان صورت گیرد. انجام کارورزی بدون نظارت گروه‌ها، و در کتابخانه‌هایی که فاقد نیروی متخصص برای کنترل تکالیف محوله و تصحیح شیوه‌های کار هستند موجب می‌شود تا فارغ التحصیلان آشنایی عملی و اصولی با شیوه‌های کار پیدا نکنند. درس داده‌پردازی، سمعی و بصری، و اصول مدیریت^۱ به دلیل نبود مدرس در میان اعضای گروه‌ها، توسط مدرسان خارج از رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی تدریس شده و این امر نشانه ضعف گروه‌های آموزشی در زمینه‌های مذکور است.

فعالیت‌های پژوهشی مدرسان، چه به صورت تألیف و ترجمه کتاب، چه به شکل مقالات و طرح‌های پژوهشی نشان می‌دهد که سهم آنان در مجموعه تولیدات علمی-پژوهشی رشته بسیار اندک است. در مورد کتاب با توجه به ۴۹ اثر تألیف و ترجمه شده توسط این گروه و تعداد ۵۴۳ عنوان اثر که آمار آن در جدول ۹ منعکس است سهم آن‌ها حدود ۹ درصد می‌باشد. در مورد مقالات با توجه به تعداد ۱۵۲ مقاله منتشر شده توسط این گروه در مقابل ۱۳۶۲ مقاله منتشر شده در زمینه کتابداری و اطلاع‌رسانی (جدول ۱۰) سهم آن‌ها حدود ۱۱ درصد است.

اطلاعات به دست آمده در باره منابع و تجهیزات حاکی از وابستگی شدید گروه‌ها به کتابخانه‌های دانشگاه‌های مادر و سایر کتابخانه‌های بزرگ است. اگر چه این امر در مورد منابع مرجع و تجهیزات دیداری و شنیداری و نیز منابع مورد نیاز برای مطالعه طبیعی است، اما نبود آزمایشگاه ویژه گروه و نبود منابع لازم برای فهرست نویسی ورده بندی در گروه، نمودار ضعف آن‌ها در این زمینه است؛ مضافاً بر این که استفاده توأمان دانشجویان و کارکنان کتابخانه‌ها از این منابع محدودیت‌هایی را برای هر دو گروه فراهم می‌آورد.

عدم استفاده از منابعی که به صورت دیسک نوری برای فهرست نویسی ورده بندی و کار مرجع وجود دارد، مانند CD MARC و بانک‌های اطلاعاتی کتاب‌شناختی عمومی و تخصصی، با توجه به تأکید هر سه دانشگاه به تدریس گرایش اطلاع‌رسانی قابل تأمل است. این مطلب در مورد نبود نرم افزارهای ویژه کتابخانه نیز صدق می‌کند. البته در این

میان باید بدون پاسخ ماندن پرسش‌های مربوط را از سوی دانشگاه تهران و دانشگاه علوم پزشکی ایران نیز مد نظر قرار داد.

یافته‌های این پژوهش حاکی از کهنه بودن منابع در هر سه دانشگاه است. همان‌گونه که قبلاً اشاره شد، در دانشگاه تهران متجاوز از ۹۰ درصد منابع خارجی موجود، مربوط به قبل از سال ۱۹۸۰ است. توسعه منابع خارجی نیز در سال‌های اخیر روند نزولی داشته است. تعداد مجلات جاری خارجی در هر سه دانشگاه بسیار کم است و بیشترین تعداد عناوین جاری یعنی فقط ۱۲ عنوان، در دانشگاه تهران موجود است. با توجه به این که در دوره‌های تحصیلات تکمیلی وجود اطلاعات جدید اهمیت بسیار دارد و نیز این که تأکید هر سه دانشگاه بر گرایش اطلاع رسانی است و پیشرفت‌های عمده و سریع تکنولوژی اطلاعاتی از سال ۱۹۸۴ به بعد حاصل شده، کهنگی منابع کتابی و کمبود عناوین و مجلات جاری بسیار قابل تأمل است.

مطالعه منابع تجهیزات و ابزار موجود نشان می‌دهد که در هیچ یک از سه دانشگاه امکانات کافی برای آموزش عملی درس‌ها، به ویژه در گرایش‌های دانشگاهی و اطلاع رسانی وجود ندارد.

از ملاحظه آمار کتب و مقالات منتشر شده در زمینه کتابداری و اطلاع رسانی، با توجه به تعداد فارغ‌التحصیلان این رشته که تولید کنندگان بالقوه اطلاعات هستند، می‌توان نتیجه گرفت که متخصصان این رشته سهم اندکی در تولید اطلاعات داشته‌اند، به ویژه اگر آمار کتاب‌شناسی‌ها و کتاب‌های عمومی را (حدود ۵۸ درصد) از کل کتاب‌های تولید شده کم کنیم، سهم ناچیز آنان در انتشار کتاب در زمینه‌های موضوعی مختلف مشهود است.

از لحاظ تولید مقالات نیز گرچه افزایش قابل ملاحظه‌ای در تعداد مقالات دیده می‌شود، با کنار گذاشتن مقالات کلی و عمومی که قریب ۳۶/۵ درصد کل مقالات را تشکیل می‌دهند و با در نظر گرفتن تعداد فارغ‌التحصیلان، باز هم فعالیت چشمگیری صورت نگرفته است.

از طرف دیگر، مقایسه فعالیت‌های انتشاراتی مدرسان سه گروه مورد بررسی با کل اطلاعات تولید شده نشان می‌دهد سهم آنان نیز در تألیف و ترجمه حدود ۹ درصد و در انتشار مقاله ۱۱ درصد می‌باشد. به نظر می‌رسد، ورود ۱۵۸ فارغ‌التحصیل کتابداری و

اطلاع‌رسانی به بازار کار در دوره بعد از انقلاب نیز تغییر چشمگیری در روند تألیف و ترجمه کتاب پدید نیاورده و در توسعه این فعالیت چندان موثر نبوده است. در مقابل چون اکثر فارغ‌التحصیلان حاصل پژوهش پایان‌نامه‌ای خود را به صورت مقاله در آورده و در نشریات کتابداری و اطلاع‌رسانی منتشر کرده‌اند بخشی از رشد ملاحظه شده در تعداد مقالات در زمینه‌های موضوعی مختلف در بعد از انقلاب می‌تواند نتیجه این امر باشد.

به طور کلی شاید بتوان گفت رشد ۶۴/۵ درصد مقالات در دوره بعد از انقلاب نسبت به دوره قبل از آن متأثر از عوامل زیر بوده است:

- تشکیل گروه‌های جدید کتابداری که مجری برنامه کارشناسی ارشد بوده‌اند.
- افزایش تعداد مجلات تخصصی کتابداری و اطلاع‌رسانی و نیز مجلات علمی که مقالات این رشته را منتشر می‌کنند.
- افزایش تعداد فارغ‌التحصیلان دکتری و همکاری آنان با دانشگاه‌ها به عنوان اعضای هیات علمی
- افزایش سمینارها و گردهمایی‌ها که موجب شده مقالات ارائه شده در آن‌ها، در مجلات نیز منتشر شود.

کتاب‌های منتشر شده در زمینه کتابداری و اطلاع‌رسانی از لحاظ محتوا مورد سنجش قرار نگرفتند، اما چنانچه ضرورت تازه بودن مطالب را در نظر بگیریم و کتاب‌های کلی و عمومی و آن‌هایی را که جنبه ابزاری دارند کنار بگذاریم طی سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۳ حدود ۱۰۰ کتاب در زمینه‌های مختلف کتابداری و اطلاع‌رسانی تدوین و ترجمه شده است که بخش اعظم آن‌ها مناسب مقاطع کاردانی و کارشناسی می‌باشد. با توجه به نتایج بالا به نظر می‌رسد گروه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی نیازمند بازنگری همه جانبه در برنامه‌ها و امکانات خود و نیز تجدید نظر در ترکیب اعضای هیات علمی خویش چه از لحاظ کمی و چه از نظر کیفی می‌باشند؛ در غیر این صورت پویایی لازم را نخواهند داشت و در اجرای برنامه‌ها و تربیت کتابداران برای نیازهای موجود و آینده کشور توفیقی کسب نخواهند کرد.

مأخذ

- حریری، مهرانگیز. تحلیلی بر نیازهای آموزشی کتابداران علوم پزشکی در ایران. فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی. مؤسسه پژوهش و برنامه ریزی وزارت فرهنگ و آموزش عالی، دوره ۹، ش ۱ (بهار ۱۳۷۴): ۶۱-۷۴.
- دیانی، محمد حسین. ضرورت آموزش کتابداری بعد از انقلاب. نشر دانش، دوره ۲ (بهار و اسفند ۱۳۶۰): ۳۶-۴۱.
- سعیدی، فرخنده. تحول کتابخانه در ایران و آموزش کتابداری در دانشگاه تهران. نشریه علوم تربیتی، دوره ۶، ش ۲ (بهار و تابستان ۱۳۵۶): ۱۱۹-۱۲۷.
- سینایی، علی. نکاتی چند پیرامون برنامه‌های آموزش کتابداری در دانشگاه‌های ایران. نامه انجمن کتابداران ایران، دوره ۹ (تابستان ۱۳۵۵): ۲۶۱-۲۷۱.
- علمی، طاهره. آموزش حرفه‌ای کتابداران در حین خدمت: کار آموزی، بازآموزی، آموزشهای مستمر. در مجموعه مقالات سمینار بین المللی آموزش‌های علمی - کاربردی فنی و حرفه‌ای (۲-۴ خرداد ۱۳۷۳). تهران دبیرخانه شورای عالی آموزش‌های علمی و کاربردی وزارت فرهنگ و آموزش عالی، ۱۳۷۳. ج ۱: ۴۲۰-۴۲۷.
- علمی، طاهره. بررسی وضعیت کتابداران نیمه حرفه‌ای با توجه به نیاز کشور. پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت. انجمن ایرانی تعلیم و تربیت، ش ۳ (بهار ۱۳۷۳): ۶۹-۸۲.
- فرحزاد، محمد. کتابشناسی اطلاعات و ارتباطات. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.
- گنجیان محمد حسین. مشکلات آموزش کتابداری در ایران. نامه انجمن کتابداران ایران، دوره ۷، ش ۴ (زمستان ۱۳۵۳): ۵۱۴-۵۲۵.
- مرکز خدمات کتابداری. (۱۳۶۱). مقاله نامه کتاب، کتابخانه، کتابداری. تهران.
- موسسه تحقیقات و برنامه ریزی علمی و آموزشی. (۱۳۶۰). مرکز خدمات کتابداری. کتابنامه کتابداری. ویرایش ۲، تهران.

Reference

- Hayati, Zouhayr. (1997). An examination of aspects the history of librarianship education library education in iran. ph.d. Theses; university of new south walws: School of information, library and Archive studies.
- Saidi, farkhondeh (1977). Education for librarian-ship in iran: Some factors affecting its development. ph.d thesis; Case Western Reserve University: Rasuete School of library and information Sciences.